

EL CENTRO PORTUGUÈS DE FOTOGRAFIA. ACTUACIÓ I CONTINGUT

Maria Tereza Siza
Centro Português de Fotografia

El Centre Portuguès de Fotografia va ser creat el 1997 pel Ministeri de Cultura, després d'un estudi d'aproximadament un any realitzat per una Comissió d'especialistes. A la Llei Orgànica que regula el centre es valora el seu paper de suport diferenciat a la fotografia nacional, de difusió del coneixement i de fruïció de la fotografia internacional. Tanmateix, es protegeix i s'amplia l'empara dels arxius fotogràfics nacionals de la Col·lecció Nacional de Fotografia, tot promovent alhora el reconeixement internacional de la fotografia portuguesa.

Amb seu a Porto, al magnífic edifici d'estil pombalí de l'antiga presó i Tribunal d'Apel·lació, el Centre Portuguès de Fotografia (CPF) ha desenvolupat, en aquests 9 anys, nombrosos programes expositius, tant a la seva pròpia seu (90) com itinerants, a Portugal (2.002) i a l'estranger (23); un programa d'edicions (62 títols publicats); programes de formació que inclouen visites guiades, tallers temporals o cicles de conferències (970 accions formatives realitzades); una biblioteca especialitzada amb 9.432 volums, suport tècnic i atenció permanent de lectura crítica de dossiers de presentació. En exposició permanent, trobem la col·lecció António Pedro Vicente de càmeres i material fotogràfic, la millor de la península Ibèrica (amb 3.630 articles). Encara que sembla que, en trobar-se actualment en un moment de reestructuració, se n'emfasitza més la vocació arxivística.

Fons oficials i particulars: l'estat de la qüestió

Pel que se sap, a Portugal el col·leccionisme fotogràfic és recent; les proves es conservaven dins velles caixes de sabates en golfes humides i, a l'hora de reformar antics edificis, sorgien els fons d'institucions o cases fotogràfiques. De la mateixa manera, són singulars els casos de conservació de matrius o proves de premsa, fins i tot il·lustrada. En aquest sentit, el fons del diari *O Século*, que va tancar de forma relativament violenta el 1975, figura com a excepció, no només per conservar proves fotogràfiques enganxades a àlbums en bastant bon estat, amb peus de fotografia i suficientment clars, sinó per formar part dels negatius que constituïen el cos d'imatges de les seves revistes il·lustrades, com en els casos d'*A Ilustração Portuguesa* (1903-1924) i *O Século Ilustrado*. A *A Ilustração Portuguesa* va publicar el conjunt més significatiu d'imatges el primer gran fotoperiodista portuguès, Joshua Benoliel (1873-1932), responsable de la fotografia de la revista entre el 1906 i el 1918. Va ser un fotògraf notable de l'època, amic de personalitats polítiques i, concretament, del rei Alfons XIII d'Espanya.

El fons conegut de Benoliel es reparteix avui dia, bàsicament, entre l'Arxiu fotogràfic de l'Ajuntament de Lisboa, amb aproximadament 5.000 negatius, i el Centre Portuguès de Fotografia, amb uns 9.000.

L'Arxiu Fotogràfic de l'Ajuntament de Lisboa va posar a l'abast del públic el patrimoni que li pertany i que encara el situa com un dels més importants arxius històrics de la ciutat i del país. S'hi conserven col·leccions de fotògrafs com Anselmo Franco, (1879-1965), qui també va ser fotoperiodista a la *Ilustração*; José Artur Bárcia, qui publicava fotografies en diverses revistes il·lustrades, especialment patrimoni i retrat d'escriptors i artistes com Ferreiro da Cunha, Anselmo Franco, Mário Novais, Paulo Guedes, Passaporte i Francisco Rocchini, entre d'altres. La tasca d'aquest arxiu, quant a conservació, digitalització i atenció al públic, és realment pionera i exemplar.

De la mateixa manera, l'Ajuntament de Porto posseeix un arxiu fotogràfic que a vegades es posa a l'abast del públic, i exposa un o altre cas específic, especialment després que la Casa do Infante, Gabinete Histórico da Cidade, fos totalment renovada. Aquí també s'està portant a terme una tasca continuada i rigorosa de conservació i catalogació de les col·leccions.

És a partir dels anys vuitanta, quan era més freqüent a les ciutats tenir la seva Casa da Cultura o sala d'exposicions a la biblioteca o museu municipals, que es van definir i obrir al públic els seus fons, a vegades incrementats per col·leccions privades de fàbriques que havien deixat d'existir. Aquest és el cas, per exemple, del Museu Abade Pedrosa de Santo Tirso, que organitza regularment mostres fotogràfiques, tant del seu propi arxiu com d'altres procedències. L'Arxiu Fotogràfic de l'Ajuntament d'Évora, creat recentment, reuneix diverses col·leccions d'un interès innegable.

Aquest tipus d'arxius són quasi sempre d'importància regional i esperen una organització i conservació adequada; però és indiscutible que els organismes de l'Estat (ajuntaments, museus, *casas da cultura*, empreses com la dels ferrocarrils portuguesos –Caminhos de Ferro Portugueses–, la dels ports de Lisboa, del Duero i de Leixões, els Correus, Telègrafs i Telèfons, l'Automóvel Club de Portugal i les universitats o hospitals) promouen habitualment la salvaguarda dels fons i, sempre que els resulta possible, en fan pública l'existència.

Els fons fotogràfics no s'han conservat només mitjançant proves aïllades (originals, còpies o gravats i fototípies), plaques de vidre o altres negatius, més comuns als arxius de la premsa i les cases fotogràfiques, sinó fonamentalment mitjançant àlbums familiars i postals o a partir de col·leccions temàtiques. Algunes col·leccions imprescindibles d'aquesta mena, enquadrades, es troben, per exemple, al Museu de la Ciutat a Lisboa, (àlbums de Rocchini, Fillon, Bobone, Arnaldo da Fonseca, Carlos Vasques o Camacho). La Biblioteca Nacional acull una enorme col·lecció de postals i la major col·lecció d'exemplars de premsa portuguesa, cosa que permet la identificació de fotografies.

Naturalment, hi ha altres fons oficials, com ara el de la Biblioteca da Marinha (amb col·leccions d'imatges sobre la I Guerra Mundial, per exemple) i els riquíssims patrimonis de la Societat de Geografia o de l'Instituto Ultramarino. Però no es pot dir el mateix de fons o conjunts privats.

De fet, importants arxius fotogràfics de particulars són pràcticament desconeguts. De vegades, quan una inauguració remet a la figura del patrimoni particular (aquest va ser el cas de l'obertura d'un centre comercial del grup Sonae, desenvolupat a partir d'una fàbrica històrica, l'Empresa Fabril do Norte), es fa pública l'existència d'un determinat fons, perquè s'inclou, total o parcialment, en mostres representatives de l'efemèride. Algunes col·leccions d'e-

quipaments industrials que han sorgit, produïdes per encàrrec de les més grans cases fotogràfiques de Portugal, estan avui dia als arxius de Lisboa i Porto, tutelats pel Centre Portuguès de Fotografia.

També hi ha col·leccions i fons privats, però se'ls fa poca publicitat. Fins i tot es coneixen col·leccionistes de fotografia arqueològica que no volen ser citats; d'altra banda, comencen a sorgir entitats privades que compren col·leccions de fotografia contemporània portuguesa. Mentrestant, quan es posa a la venda una col·lecció important o exemplars de fotografia portuguesa, especialment l'arqueològica, el venedor és sovint estranger.

El Centre Portuguès de Fotografia i els Arxius Fotogràfics de Lisboa i Porto

Els patrimonis fotogràfics dels dos arxius, Lisboa i Porto, van ser organitzats a partir de col·leccions que es trobaven sota la custòdia de diversos organismes de l'Estat, i d'altres que van ser adquirides, donades o negociades. Ambdós arxius inclouen proves fotogràfiques originals, negatius i diapositives.

A l'Arxiu Fotogràfic de Lisboa, destaca la col·lecció del diari *O Século* (prop de 171.500 exemplars), constantment sol·licitada per a articles i obres d'història i política. A Porto, sobresurt la Col·lecció de la Casa Alvão (109.371 exemplars), que es va perllongar durant la monarquia, la República i l'Estado Novo, amb un èxit assegurat a causa de les grans comandes nacionals (exposicions internacionals, nacionals, revistes de turisme) i amb el primer lloc en comandes privades d'empresaris i en fotografia artística (les fotografies pictoralistes més conegudes i divulgades de Portugal són de Domingos Alvão i el seu estudi).

En xifres totals, l'Arxiu de Fotografia de Lisboa compta actualment amb 1.911.555 exemplars. El de Porto, molt més petit, amb 313.841.

El Centre Portuguès de Fotografia també té sota la seva responsabilitat la Col·lecció Nacional de Fotografia, que sobrepassa els 5.000 exemplars. És una col·lecció internacional de fotografia (començada el 1989 per iniciativa de la Secretaria d'Estat de Cultura i, en un primer moment, comissariada pel Professor Jorge Calado), que fa una evolució horitzontal de la història de la fotografia, a partir de Fox Talbot (representat tan sols amb una imatge). L'exemplar fotogràfic més valuós és un daguerreotip del 1848, de placa sencera, que representa el Palácio da Pena, a Sintra, del fotògraf Cifka, que va acompanyar el rei Dom Fernando de Saxe-Coburgo, amb ocasió del seu casament amb la reina Dona Maria II. La Col·lecció Nacional de Fotografia inclou un nombrós conjunt d'imatges del patrimoni portuguès, d'autors anònims, d'inicis dels anys 1860. D'aquella mateixa època és també el primer aixecament fotogràfic del patrimoni artístic (*Revista Pittoresca i Descritiva de Portugal com vistas photographicas*. Imprensa Nacional. Lisboa. 1862), fet per l'arquitecte Joaquim Possidónio Narciso da Silva, qui fundaria la primera Societat d'Arquitectes de Portugal.

El sector de la fotografia arqueològica es completa amb imatges dels grans fotògrafs de la segona meitat del segle XIX, com Rocchini, Fillon, Fritz, Henrique Nunes, Carlos Relvas, Emílio Biel, Bobone, Vasques, Cunha Moraes o, ja en la transició cap al segle XX, Aurélio da Paz dos Reis i Domingos Alvão, entre molts altres.

En l'últim quart de segle, la fotografia portuguesa té un desenvolupament notable, fet que, en certa manera, és representat per la realització de la primera Exposició Internacional de Fotografia a Porto (1886), que és la primera exposició de la Península i on l'espanyol Eduardo Debas va guanyar el primer premi del concurs de fotògrafs. Val a dir que aquest premi va ser molt polèmic per la queixa d'una gran casa fotogràfica de Porto, la União.

La Col·lecció Nacional de Fotografia va ser ampliada, preferentment amb fotografies d'autors portuguesos. D'aquesta manera, va aconseguir representar satisfactòriament el segle xx fotogràfic: autors del Salonisme academicista, amb vagues aportacions del Modernisme i, després, de l'Humanisme, situació de desenvolupament del perfeccionament tècnic i d'un formalisme extrem amb la utilització de la llum, i fins i tot una aportació breu, però notable, del surrealisme (1949), amb Fernando Lemos.

A finals dels anys cinquanta i durant els primers anys de la dècada següent, sorgeix la primera reacció al Salonisme (el surrealisme era contrari a l'art en general i a l'Estado Novo en particular), a partir de l'exposició i publicació de l'innovador treball de Vítor Palla i Costa Martins, arquitectes a la recerca de la forma d'interpretar Lisboa, amb *Lisboa, Ciutat Trista i Alegria*, la primera apropiació per part de la fotografia d'una afirmació de Fernando Pessoa. Es tracta d'un treball sense connexió directa amb la fotografia europea o nord-americana del moment (Cartier-Bresson desenvolupava el «moment decisiu» i Robert Frank feia *Els Americans*), però tan decisiva que no va tenir anàleg. En tot cas, va ser el temps del bressonià Gérard Castello-Lopes, de Carlos Afonso Dias, de Carlos Calvet i més tard de Jorge Guerra, autors llargament representats en la Col·lecció.

La llibertat cultural i d'afirmació dels anys setanta, després de la revolució del 25 d'abril, va acabar recuperant aquests i d'altres fotògrafs i va crear les condicions per a la renovació fotogràfica. Molt aviat van consolidar-se autors com Jorge Molder, Paulo Nozolino o l'artista plàstica Helena Almeida. José Manuel Rodrigues torna d'Holanda, Jorge Guerra del Canadà i, amb molts dels joves que es van presentar a les Trobades de Coimbra, van constituir llavors (anys vuitanta) una nova generació: Inês Gonçalves, Mariano Piçarro, Daniel Blaufuks, José Maçãs de Carvalho, Bruno Sequeiro i José Alfonso Furtado. Als anys noranta, assagen treballs en vídeo, i destaca clarament Augusto Alves da Silva. Amb l'aparició de les escoles de fotografia, els fotògrafs joves competeixen amb els reformadors, que no pensen ja en reformes: Aníbal Lemos, Duarte Belo, Pedro Letria i Paulo Catrica es troben, naturalment, presents en la col·lecció del CPF.

Però el tercer mil·lenni ha portat d'altres fotògrafs que han començat a internacionalitzar-se i, potser, encara s'han de buidar més caixes de sabates.